

Regős Franciska: A Nemzetközi Jogi Bizottság és a nemzetközi jog által nem tiltott cselekmények káros következményeiért való felelősség

1. Bevezető

A Nemzetközi Jogi Bizottság a legfőbb, a nemzetközi jog fejlesztésével és kodifikációjával megbízott szerv.^[1] A Nemzetközi jog fokozatos fejlesztésével^[2] és kodifikációjával elsődlegesen a Nemzetközi Jogi Bizottság kerül megbízásra.^[3] A Nemzetközi Jogi Bizottságot az ENSZ Közgyűlése hozta létre 1947-ben,^[4] hogy tanulmányokat kezdeményezzen és javaslatokat fogalmazzon meg a nemzetközi jog fokozatos fejlődésének és kodifikálásának támogatására.^[5] A Bizottság 1949-ben tartott első ülésén 14 témakört talált alkalmasnak a kodifikálásra, melyek között szerepelt a nemzetközi felelősség is.^[6] A felelősség kodifikációja során a Bizottságban megjelent egy gondolat, mely szerint az államok nemcsak a jogellenes cselekményekért lehetnek felelősek, hanem bizonyos esetekben a jogszerű cselekményekért is, mint például a nukleáris tevékenység.^[7] Ahogyan Boyle megjegyzi, a jogellenes cselekményekért való felelősség gondolatába nem fért bele a téma, mivel ha nincs kötelezettségsértés, úgy jogellenes cselekményről sem beszélhetünk.^[8] Így 1970-ben a Bizottság további megfontolások után úgy döntött, hogy a nemzetközileg jogellenes cselekményekért való felelősséget elválasztja a nemzetközi jog által nem tiltott cselekmények káros következményeinek kategóriájától.^[9] Ennek oka, hogy a két felelősségi alakzat lényegesen eltérnek, össze nem hasonlítható helyzeteket hoznak létre,^[10] és mind jogalapjában, mind tartalmában eltérő sajátosságokkal rendelkeznek.^[11] Ahogyan arra Bruhács is felhívja a figyelmet: pusztán a „jogi nyelv szegénysége”^[12] miatt nevezzük mindkettőt felelősségnek.^[13] A munka három lényeges elem köré épült, a megelőzés, együttműködés és a károkért való felelősség.^[14] A téma végül a „nemzetközi felelősség a nemzetközi jog által nem tiltott cselekmények káros következményeiért” címet kapta, és a Nemzetközi Jogi Bizottság a Közgyűlés javaslatára,^[15] 1974-ben munkaprogramjára tűzte.^[16]

Jelen tanulmány a kodifikáció menetéről, a munka során felmerülő kérdésekről és eredményekről kíván betekintést adni.

1. A kodifikáció menete

A Bizottság 1977-ben, a nemzetközileg jogellenes cselekményekért való államfelelősség kodifikációjának előrehaladására tekintettel úgy látta, hogy a nemzetközi felelősség a nemzetközi jog által nem tiltott cselekmények káros következményeiért című téma kodifikációja kezdetét veheti.[17] A téma különelőadója Robert Q. Quentin-Baxter került kinevezésre,[18] aki összesen 5 jelentést készített. Ezekben főként a terület fogalmi alapjainak és vázlatának kidolgozására törekedett.[19] Első jelentésében tisztázta a terület viszonyát a jogellenes cselekményekért való felelősséghez, leszögezve, hogy mivel a téma alapvető jellemzője, hogy mivel a felelősség nem a jogellenességből merül fel, így az csakis elsődleges (primer)[20] kötelezettségből származhat.[21] Kiindulópontja az volt, hogy a két felelősség különböző síkokon létezik, így a jogszerű tevékenységek káros következményeiért való felelősség nem rontja le a jogellenes cselekményekért való felelősséget, mivel előbbi a primer normák terméke. Ez azt jelenti, hogy a primer norma megsértése a jogellenes cselekményekért való felelősség szabályait kelti életre.[22]

A különelőadó a témát elsősorban általánosan próbálta megközelíteni, azon az alapon, hogy bár a téma mindig is a környezettel kapcsolatban került tárgyalásra, ez nem jelenti azt, hogy az csakis arra korlátozódik.[23] Azonban hamar nyilvánvalóvá vált, hogy azok a jogesetek, amelyekre támaszkodhattak a környezettel és a határon áttérjedő károkkal voltak kapcsolatosak.[24] A különelőadó továbbá hangsúlyozta jelentésében a jogok és kötelezettségek egyenlőségét, a *sic utere tuo ut alienum non laedas* maximájával (úgy használd a sajátodat, hogy azzal ne sértsd másét), a megelőzéssel és az elvárható gondossággal összefüggésben.[25]

Quentin-Baxter a témát harmadik jelentésében körvonalazta.[26] Alapját abban látta, hogy a forrásállam köteles elkerülni, minimalizálni és helyreállítani az előrelátható határon áttérjedő kárt, mint kockázatot a területén vagy az ellenőrzése alá tartozó területen végzett tevékenységgel kapcsolatban.[27] A különelőadó a téma szempontjából fontosnak tartotta a megelőzést – amit egyfajta folytonos kötelezettségként látott – az információcserét és a jóhiszemű tárgyalást.[28] Mindenekelőtt az érdekek közötti egyensúly létrehozására törekedett. Egy olyan rezsimit képzelt el, amiben semmi sem tiltott és minden jóhiszeműen

tárgyalható.[29] Az államok részére annyi szabadságot kívánt hagyni, amennyi az kompatibilis más államok megfelelő védelmével.[30]

Quentin-Baxter halála után a téma különelőadójává Julio Barboza került kinevezésre, aki összesen 12 jelentéssel gazdagította a Nemzetközi Jogi Bizottság munkáját. Alapvetően megtartotta az elődje által körvonalazott téma alapját, de nagyobb hangsúlyt fektetett a szigorú felelősségre,[31] és az olyan kötelezettségekre, mint az értesítés, együttműködés és a megelőzés. Álláspontja szerint a téma mélyen érinti a megelőzést és a jóvátételt, így szükséges hogy a kettőt egymással összekössék, a téma egységességének megőrzése érdekében. Bizonyos általános elvek alkalmazását javasolta, mint például azt, hogy minden államnak a lehető legnagyobb cselekvési szabadsága legyen a területén belül, más államok szuverén egyenlőségének tiszteletben tartásával. Az államok szuverén egyenlősége tehát továbbra is a tervezett cikkek alapját jelentette. Ennek alapján kötelezik az államokat arra, hogy megtegyenek minden ésszerű intézkedést a határon áttérjedő káros következmények megelőzése és minimalizálása érdekében, együttműködve más államokkal e cél elérése érdekében.[32]

1989-re már megjelentek a cselekvési szabadsággal és annak korlátaival, valamint az együttműködéssel, megelőzéssel és a jóvátétellel, notifikációval, tárgyalással, figyelmeztetéssel kapcsolatos cikkek is.[33] A tervezet vonatkozott minden tevékenységre, amely kárt okoz vagy a károkozás kockázatát hozza létre. A középpontba eredetileg a kockázatok kerültek, tehát a tervezet kezdetben olyan tevékenységekre korlátozódott, amelyek a határon áttérjedő sérelem észlelhető kockázatát jelentették.[34] A küszöbértéknek az „észlelhető kockázat” került meghatározásra, ami a „komoly” sérelemnél kisebb kategóriát jelentett.[35] A különelőadó lényegesnek tartott még egy elemet bevezetni, ami korlátozza a hatályt, elkerülve azt a benyomást, hogy a tervezet abszolút felelősségen alapszik.[36] Ezt szorgalmazta a „tevékenységek” megfogalmazás is. A különelőadó már második jelentésében javasolta a „tevékenységek” kifejezés alkalmazását a „cselekmények” helyett.[37] Ennek oka, hogy a tevékenységeket több személy cselekménye alakítja. Egy jogszerű tevékenységen belül vannak jogszerű cselekmények, amik kárt okozhatnak, illetve bizonyos következményeket vonhatnak maguk után, és vannak jogellenes cselekmények is, amelyek kötelezettségszegést jelentenek. A „tevékenységek” korlátozzák a cikkek hatályát, mivel csak az olyan sérelmekre vonatkoznak, amelyek a tervezet által meghatározott tevékenységekből származnak.[38] A tevékenységek azok, amelyek a veszély elemét

magukba foglalják, ezzel a sérelemhez kapcsolódva. Ahhoz, hogy a cikkek alkalmazandóak legyenek egy cselekményre, a cselekménynek elválaszthatatlanul összeköttetésben kell lennie azzal a tevékenységgel, ami a határon áttérjedő környezeti sérelmet okozta, vagy ami kockázattal rendelkezik.[39] További kérdésként merült fel, hogy szükséges-e egy lista azon tevékenységekről, melyeket a tervezet lefedni kíván.[40] Julio Barboza véleménye szerint viszont egy ilyen lista hamar idejét múlttá válna, tekintettel a gyors technológiai fejlődésre, figyelembe véve azt a tényezőt is, hogy egy adott tevékenység veszélyessége bizonyos körülményektől is függ.[41] Ilyen körülmény például a hely, illetve az olyan környezeti tényezők, mint a szélirány.

Barboza megközelítése arra utalt, hogy a cikkek, illetve a téma maga a szigorú felelősségen alapult, amit a tárgyalás és a költség-megosztás elve próbált enyhíteni.[42] A különélőadó szerint a kötelezettség megsértésének vagy a jogellenes cselekmény megvalósulásának megállapítására a megelőzés eszközeit szükséges megvizsgálni. Ha ennek eredménye alapján az állam máshogy cselekedett volna és ezzel megelőzhetette volna az adott eseményt, akkor kötelezettségszegés valósult meg, máskülönben nem.[43] Másrészt, a különélőadó arra is utalt, hogy a forrásállam nem teljes felelősséggel fog tartozni, vagyis a sértett államnak valamilyen szinten viselnie kell az elszenvedett sérelmet.[44] Ezt azzal magyarázta, hogy a kár nem jogellenes cselekmény következménye, hanem jogszerű cselekményé. Több tényező figyelembe vételét is ajánlotta, mint például az állam adott tevékenységből való haszonszerzését vagy a modern világ egymásrautaltságát. Nézete szerint ezért a jóvátételt a „költségek megosztása” vezérli.[45] A jóvátétel megállapítását tárgyalásos úton képzelte el, és elődjéhez hasonlóan, megjelenítette az érdekek egyensúlyára való törekvést is.[46] A tervezet jóvátételi kötelezettsége (9. cikk) a polgári jogi felelősségi rendszer szerinti államok és az üzemeltetők közti kapcsolatot kívánta tükrözni.[47] Ennek megjelenítésére viszont nagyobb igény látszott megmutatkozni.[48] Az egyik oldal az állam mögöttes felelősségét tartotta a jó útnak, míg a másik az állam elsődleges felelősségében látta a jó irányt.[49] Barboza próbált rávilágítani arra, hogy a nemzetközi egyezmények arra utalnak, hogy az államok elsődlegesként az üzemeltető felelősségét fogadják el, míg az állam felelőssége szubszidiárius, akkor lép életbe, ha az üzemeltető képtelen a teljes helyreállításra. Jelentésében felvetette a javaslatot miszerint az állam felelőssége kiterjesztésre kerülhetne azokra az esetekre, amikor a) az üzemeltető nem tudja megfizetni a teljes kártérítést vagy b) a felelős vagy felelősök nem azonosíthatóak. A cikkek akkori állapota (pl. tárgyalási kötelezettség) egyértelműen az állam elsődleges felelősségére utaltak.[50] Itt értelemszerűen felmerült a polgári jogi felelősség és az állam felelősség kapcsolatának a

kérdése is. A különelőadó három opciót vázolt fel. Az egyik lehetőség, hogy a polgári jogi felelősséggel nem foglalkoznak, helyette az állam jogellenes cselekményekért való felelősségével és a diplomáciai útra, vagyis a tárgyalásos megoldásra összpontosítanak. A másik szerint a tervezet csak az államfelelősség és a polgári jogi felelősség kapcsolatát szabályozná. Harmadik lehetőségként az államfelelősség és a polgári jogi felelősség kapcsolata kerülne szabályozásra, amihez hozzáadódna olyan polgári jogi felelősségi rendelkezések is, melyek a diszkrimináció tilalmának elvét biztosítanák.[51]

1992-re már 33 cikk vázlata hevert a Bizottság asztalán.[52] További három fejezet kezdett formát ölteni. A Harmadik Fejezet a megelőzés elvét, a Negyedik Fejezet az állam felelősségét, míg az Ötödik Fejezet a polgári jogi felelősséget tárgyalta. A megelőzés elvéhez kötődően a Harmadik Fejezetben már megjelentek eljárás jellegű cikkek. E szerint a forrásállamnak határon átterjedő hatásvizsgálatot kell készítenie az általa folytatni kívánt tevékenység várható hatásáról, ha ez a tevékenység kockázattal vagy káros hatással jár, úgy a forrásállamnak értesítenie kell erről a feltehetően érintett államot, az elérhető információk átadásával. Ha az érintett állam szükségesnek találja, konzultációra kerülhet sor, ami pedig egy esetleges rezsim felállítását eredményezheti, mely figyelembe venné az érintett felek érdekeit is.[53] Az eljárási kötelezettségek már itt megmutatkoznak, amit a majdani végleges tervezet is követ. Bár felmerült, hogy ilyen általános jellegű kötelezettségeknek nem lehet az államokat alávetni, azonban tagadhatatlan volt ezek nemzetközi jogi létezése.[54] Ezek egyike a tájékoztatás, illetve a notifikáció követelménye. E szerint a forrásállamnak tájékoztatnia kell a feltehetően érintett államot a várható határon átterjedő hatásokról.[55] A 20. cikk értelmében, ha a hatásvizsgálat eredménye szerint a határon átterjedő kár nem kerülhető el, vagy nem kompenzálható megfelelően, úgy a forrásállamnak meg kell tagadnia az engedély megadását. Ez felveti a küszöbérték kérdését, vagyis azt, hogy mekkora az a kár vagy kockázat, ami a kötelezettséget feléleszti. Ahogyan azt a különelőadó megjegyezte, ez nem számszerűsíthető *a priori*, azonban egyetlen államot sem lehet arra kényszeríteni, hogy tolerálja akár a jelentős kárt vagy a jelentős kockázatot. A kérdést a különelőadó az államok közti tárgyalástól tette függővé.[56]

A Negyedik fejezet az államok felelősségének kérdését hivatott rendezni. A tervezet alapja a szigorú felelősség volt – Quentin-Baxter javaslatát követve[57] – amit a tárgyalási kötelezettség törekedett enyhíteni. Azonban ahogyan az várható volt, ez a fajta megközelítés megkérdőjeleződött: többen nem álltak készen elfogadni egy ilyen típusú

felelősséget.[58]Barboza egy olyan felelősségi rendszert javasolt, amelyben a forrás államot tárgyalási kötelezettség terhelte volna az érintett állammal vagy államokkal a jogi következmények megállapítására, szem előtt tartva, hogy a kárt teljesen jóvá kell tenni. Abban az esetben, ha az állam a tárgyalási kötelezettségét megsértené, felmerült volna az állam jogellenes cselekményekért való felelőssége.[59] Barboza rávilágított arra, hogy az államok szigorú felelősségét a tárgyalási kötelezettség hivatott enyhíteni, hogy biztosítsa, hogy nem automatikusan merül fel, hanem tárgyalásos úton, adott esettől függően.[60] Ennek eredete, hogy aki kárt okoz, annak valamilyen módon jóvá kell tennie azt. Az államok között a viták megoldására az elsődleges mód a tárgyalás: a cikkekben ez a mód jelenik meg a jóvátétel megállapítására. Célja, hogy a felek a jóvátétel módjáról döntsenek és nem arról, hogy kártérítést kell-e vagy nem kell fizetni. Ez a *sic utere tuo* elvével, és a joggyakorlattal[61] összhangban került megfogalmazásra. Barboza később az állam felelősséget elkezdte vegyíteni a polgári jogi felelősséggel, és javasolta, hogy a polgári jogi felelősség élvezzen elsőbbséget, míg az államok felelőssége reziduális jellegű legyen.[62] Ez azt jelentette, hogy a polgári jogi felelősséget abban az esetben váltotta volna fel az államfelelősség, hogyha a kárért felelős magánszemély nem lett volna azonosítható.[63]

A Bizottságon belül kialakult egy vita a megelőzés *ex post* és *ex ante* természetére nézve is. A Különelődő 10. jelentésében fejtette ki álláspontját erre vonatkozóan. E szerint a megelőzés *ex ante* megelőzésnek csak egy oldala, ami magában foglalja a megelőzést *ex post* is. A Különelődő gondolatmenete szerint az *ex post* megelőzés nem jóvátétel, és így nem kerülhet a jóvátétel részbe sem. A megelőzés vonatkozik mind a balesetek elkerülésére, amelyek határon áttérjedő károkhoz vezethetnek, és a baleset teljes kifejtésének elérését megakadályozó lépésekre is. Így a különelődő véleménye szerint nem lehetséges metodológiailag a jóvátétel között tárgyalni a kár megelőzésére tett *ex post* lépéseket.[64] A Bizottság elfogadta ezt a gondolatot: a megelőzésnek tartalmaznia kell *ex ante* és *ex post* intézkedéseket egyaránt. Ez a 14. cikkben öltött testet, mely szerint az államoknak meg kell tenniük minden intézkedést a jelentős határon áttérjedő kár kockázatának megelőzésére vagy minimalizálására, és ha ilyen kár keletkezik, akkor a hatásainak a csökkentésére.[65] A küszöbérték meghatározására a „jelentős” mérték került használatra.

Az elkészült cikk tervezetekre az államok reakciója vegyes jellegű volt. Egy részük úgy érezte, hogy kevés a kifejezetten nemzetközi felelősséggel foglalkozó rendelkezések száma (csak az 5. és a 21. cikk foglalkozott vele),[66]tartalmuk pontatlan volt, és nyitva hagytak

több kérdést is, mint például azt, hogy pontosan ki is a felelős: az államok vagy a magánjellegű szervezetek.[67] Mivel a témát nagy részben még mindig homály fedte, így 1997-ben fontos döntés született annak sorsáról: a témát kettébontották a megelőzésre és a felelősségre.[68] Ennek oka abban rejlik, hogy az 1997-ben felállított munkacsoport a téma áttekintése során elméleti és fogalmi nehézségekbe ütközött. Ködösnek találta a téma tartalmát és kiterjedését, ami komoly problémákat okozott, mi több, még cím alkalmassága is kérdéses volt.[69] A munkacsoport álláspontja szerint bár a megelőzés és a felelősség egymáshoz kapcsolódnak, mégis különbözőek, így ebből kifolyólag ezeket külön érdemes tárgyalni.[70] A probléma az okozta, hogy a tervezet egyaránt tartalmazott szabályokat, amelyek primer jellegűek voltak (mint a megelőzés), és olyan szabályokat is, amik szekunder természettel rendelkeztek (az állam jogellenes cselekményéért való felelősséget tárgyaló tervezethez kötődő szabályok, mint a károkozás jogkövetkezményei).[71]

Mivel a megelőzés már előrehaladottabb állapotban volt, több cikk ideiglenes elfogadására is sor került, ezért a Bizottság célszerűnek látta előbb a megelőzés témáját befejezni.[72] A megelőzés kodifikációja így a következő cím alatt folytatódott: „A veszélyes tevékenységekből származó határon áttekintő károk megelőzése.” A téma élére egyúttal egy új különelődő került kinevezésre, Pemmaraju Sreenivasa Rao személyében.[73] A különelődő a megelőzést magatartási kötelezettségként fogadta el, ellentétben azokkal az elméletekkel, amelyek eredménykötelezettségként írták le. A Bizottságon belül is felmerült a kérdés, méghozzá az állam jogellenes cselekményekért való felelősségéről szóló tervezetén való munkálatai során. A megelőzésre eredetileg eredménykötelezettségként tekintettek.[74] A jogirodalomban többen is ezt az álláspontot foglalták el, például Dupuy, aki szerint olyan kötelezettség, amely az államokat arra kötelezi, hogy a legnagyobb gondossággal járjanak el bármilyen kár megelőzésében.[75] Az elvárható gondossággal kapcsolatban, a Bizottság szerint annak arányosnak kell lennie a kár kockázatának mértékével. Olyan kérdések, mint az üzemeltetés nagysága, helyszíne, az időjárási viszonyok, vagy a tevékenység során használt anyagok, olyan tényezők, melyeket figyelembe kell venni. Az elvárható gondosság ésszerű sztenderdje változhat az idővel, és az államoknak a technológiai változásokkal valamint a tudomány fejlődésével mértéket kell tartania.[76]

Rao első jelentésében összegezte a megelőzés tartalmi és eljárási elemeit. Eljárási elemnek tekintette a következőket: előzetes engedélyezés, notifikáció, konzultáció és tárgyalás, vita megelőzés és vitarendezés, és végül a hátrányos megkülönböztetés tilalma. A tartalmi

elemeknek azonosította az elővigyázatosságot, a szennyező fizet elvét, és a jó kormányzást.[77] A megelőzés követelménye, mint magatartási kötelezettség, arra kötelezi az államokat, hogy azonosítsák azokat a tevékenységeket, amelyek határon áterjedő környezeti kárt okozhatnak, továbbá arra hogy értesítsék az érintett államokat. A különelődő kiemelte, hogy az értesítési kötelezettségből alapvetően következik a konzultáció és a tárgyalás. Ezzel együtt leszögezte, hogy semmiképpen sincs az érintett államnak vétő joga az adott tevékenységre nézve. Mi több, arra sem kötelezi az államokat, hogy minden egyes esetben, amikor fennáll a kockázat, az államok között egyetértés szülessen egy rezsimre nézve.[78] A kockázattal rendelkező tevékenységet tervező államnak megelőzési intézkedéseket kell tennie, amelyek az elvárható gondosság sztenderdjét foglalják magukba. Az elvárható gondosság sztenderdje változhat államonként, régióként, illetve az idő egyes pontjait nézve is.[79] Rao arra is felhívta a figyelmet, hogy az államtól elvárt gondosság mértéke más a fejlődő államoktól, mint a fejlett államoktól elvárt mérték, tekintve, hogy utóbbi rendelkezik anyagi forrásokkal, fejlett rendszerekkel és kormányzattal. A kevésbé fejlett államok helyzete tehát más, azonban tőlük is elvárt az a gondosság, ami értelemszerűen bármely kormánytól elvárható.[80] Az gondosság mértéke a tevékenység veszélyességének fokával is arányos. Ez azt jelenti, hogy minél magasabb a károkozás kockázata, annál nagyobb a megelőzéshez szükséges elvárható gondosság mértéke.[81]

A felelősség kapcsán a különelődő megvizsgálva az államok gyakorlatát, illetve a nemzetközi szerződéseket, arra a megállapításra jutott, hogy sok esetben egyszerűen nem lehetséges az államok jogszerű tevékenységének káros következményeiért való felelősségét komolyan tárgyalni. Ennek oka, hogy az általános trend szembe megy ezzel a koncepcióval és a szigorú felelősséggel, bár a határon áterjedő károk problémájára alkalmas lenne. A források azt mutatják, hogy sem a hatályos szerződések, sem az államok gyakorlata nem támasztja alá egészében annak a *sine delicto* felelősségnek megközelítését, amit a különelődők jelentéseikben felvázoltak.[82] Az uralkodó trend ellentétesnek bizonyult az államok szigorú felelősségének az elfogadásával. A témára nézve így a különelődő a felelősség „pihentetését” javasolta, addig ameddig a megelőzés tervezet véglegesítésére sor nem kerül.[83] A Bizottság Rao előbbi javaslatát elfogadva, 1999-ben tovább folytatta a munkát.[84] Ennek megfelelően a figyelem a megelőzéssel kapcsolatos rendelkezések kidolgozására összpontosult. A végleges tervezete 2001-re készült el „a veszélyes tevékenységekből származó határon áterjedő károk megelőzéséről szóló végleges tervezet” címmel.[85]

A nemzetközi jog által nem tiltott cselekmények káros következményei miatti felelősség kérdése azonban nem merült feledésbe, és 2002-ben munkaprogramjába vette a „nemzetközi jog által nem tiltott cselekmények káros következményeikért való nemzetközi felelősség” témáját. A téma különelőadójaként Pemmaraju Sreenivasa Rao került kinevezésre.[86] Felállításra került egy munkacsoport is, amely jelentésében javasolta, hogy a tervezet hatálya szorítkozzon a megelőzési tervezetben foglalt tevékenységekre, így hatékonyan összekapcsolódna az előbbi tervezettel, ezzel a teljessé téve a témát.[87] Javasolta továbbá a témának a kármegosztásként való tárgyalását. Ezzel kapcsolatban az üzemeltető és az állam szerepe is felmerült.[88] A különelőadó álláspontja is ezt tükrözte: jobb a fókusz a kármegosztásra helyezni az államok *sine delicto* felelőssége helyett. Egy rugalmasabb megközelítésre került sor, amely szakított a szigorú vagy abszolút felelősséggel, mint a kártérítés alapjával.[89] A különelőadó tehát egy polgári jogi rendszer felé való elmozdulást javasolt azon az alapon, hogy az államok *sine delicto* felelőssége a felelősségi és kártérítési modellekben kivételesnek mondható, és csak az új tevékenységek esetében elfogadott. A felelősség és a kártérítési kötelezettség így először a tevékenységet ellenőrző személyre települ. [90]

2004-ben a Nemzetközi Jogi Bizottság első olvasatban elfogadott 8 cikket a veszélyes tevékenységekből származó határon túli károk megosztása cím alatt, majd megküldte a kormányoknak.[91] Figyelembe véve a kormányoktól érkezett észrevételeket, a Bizottság 2006 június 2-án második olvasatban elfogadta a preambulumból és 8 cikkből álló tervezetet, ezzel a nemzetközi jog által nem tiltott tevékenységek káros következményeikért való nemzetközi felelősség témáját befejezve.[92]

III. A 2001-es Megelőzési tervezet ismertetése

A Bizottság a megelőzés tervezetét a Közgyűlés figyelmébe ajánlotta, és egy nemzetközi egyezmény létrehozását javasolta a végleges tervezet alapján,[93] amit a Közgyűlés

tudomásul vett.[94] A végleges tervezet sorsa azonban megegyezik az államok nemzetközileg jogellenes cselekményeiért való felelősség végleges tervezetével: nemzetközi egyezménybe foglalása elmaradt. Ennek ellenére a tervezet egy jelentős munkának tekinthető, mivel lényeges nemzetközi szokásjogi normákat rögzít, semmi esetre sem mondható hiába valónak. A tervezet kitűnő példája egy bizonyos nemzetközi szokásjogi elv progresszív fejlődésnek és kodifikációjának, jelen esetben a megelőzésnek.[95] A Bizottság az elvet konkrét elsődleges kötelezettségekbe ágyazva fejlesztette.[96] Olyan, már létező kötelezettségeket kodifikál, mint a hatásvizsgálat, notifikáció, konzultáció, megelőzés, és a tevékenységek ellenőrzése, tisztázva ezek kapcsolatát a szekunder normákkal. A kommentár felhívja a figyelmet a megelőzés fontosságára, amikor a megelőzés és a kártérítés közötti lényeges különbséget fogalmazza meg: a kártérítés gyakran képtelen visszaállítani a baleset vagy eseményt megelőző állapotot,[97] így a megelőzés a környezet megóvása és védelmezése szempontjából lényeges.

A tervezet alkalmazási köre a veszélyes tevékenységekre terjed ki. Lényeges szempont volt a „tevékenységek” használata, mivel a Bizottság ezzel a cselekményektől, illetve az állam nemzetközileg jogellenes cselekményeiért való felelősségtől kívánta elhatárolni a megelőzési tervezetet. A kommentár hangsúlyozza, hogy a tervezet a megelőzéssel a határon túlnyúló károk okozásának kockázatát magukban hordozó veszélyes tevékenységek engedélyezésével és szabályozásával összefüggésben foglalkozik.[98] Rendelkezései tehát a nemzetközi jog által nem tiltott tevékenységekre terjed ki, melyek magukban hordozzák a határon átnyúló, jelentős károkozás kockázatát a fizikai következményeiken keresztül, ahol a „kár” jelenti a személyek, tulajdonban és a környezetben bekövetkező sérülést, illetve negatív hatást.[99]A Nemzetközi Bizottság által adott „kár” definíció nem korlátozódik a környezetre.[100] Küszöbértékként a „jelentős” került meghatározásra, aminek pontos jelentése továbbra is homályos marad. A kommentár próbál eligazítást adni, mely szerint jelentős kár az, amely detektálható, de nem komoly. Az, hogy éppen mi minősül jelentősnek, az eset összes körülményeitől függ, és változhat idővel: bár objektíven kell megítélni, de ugyanakkor érték meghatározást is jelent, ami „mindig az adott esett összes körülményétől és az adott időszaktól függ, amiben az ilyen meghatározás történik”.[101]

A küszöbérték azért lehet lényeges kérdés, mert megütése további kötelezettségeket vált ki.[102] Az, hogy ilyen kockázat fennáll-e, azt objektíven kell megítélni. A cikkek nem vonatkoznak az olyan tevékenységekre, amelyek ésszerűen nem előreláthatóak és károsak

lehetnek. A hipotetikus kockázatok nem tartoznak ebbe a kategóriába.[103] A sérelemnek valós hatásokhoz kell vezetnie, mint például az emberi egészség, tulajdon, környezet stb.[104] Tehát a tervezet hatályán kívül esik a jelentéktelen vagy elméleti kár és a tiltott tevékenységek, de mivel a legtöbb ipari tevékenység, ami környezeti kárt okoz nem tiltott, így pont olyan rendelkezésekre volt szükség, amely a kockázatokat és a következményeket rendezi, amit a megelőzési tervezet is célkeresztbe vett.[105] A Preambulum elismeri, hogy az államok szabadon engedélyezhetnek tevékenységeket (itt megjelenik a szuverenitás), azonban azt a kötelezettségeiknek megfelelően kell tenniük.[106]

A Bizottság a kommentárban a károkozás kockázatát tágran definiálja: úgy határozza meg, mint amely nagy valószínűséggel okoz jelentős határon áterjedő kárt és alacsony valószínűséggel katasztrófális határon áterjedő kárt (pl. nukleáris robbanás).[107] Tehát a tervezet hatálya alá tartozik a lehetséges, de kisebb súlyú kár, mint a légszennyezés és az olyan valószínűtlenebb, de katasztrófális balesetek, mint a nukleáris atomerőmű.[108] A tervezet kommentárja leszögezi, hogy a tevékenységnek kapcsolatban kell lennie a határon áterjedő hatásokkal. Ez arra utal, hogy a tevékenységeknek valamilyen fizikai hatással kell lenniük, és a következményeknek ebből a hatásból kell következniük.[109]

Határon áterjedő a kár, ha a károkozás a forrás államtól eltérő állam fennhatósága vagy ellenőrzése alá tartozó területen vagy más helyen következik be, függetlenül attól, hogy ezen államoknak van-e közös határuk.[110] A 2. cikk d) pontja a területi hatály kérdését rendezi. A felelősség feléledéséhez szükséges az, hogy az 1. cikkben meghatározott tevékenységet a forrás állam saját vagy ellenőrzése, illetve fennhatósága alatt lévő területen fejtsse ki.[111] Arra vonatkozóan, hogy explicit mely tevékenységek azok, amelyek veszélyesek, nem találunk listát. A Bizottság tehát fenntartotta azt az álláspontját, miszerint nem szükséges a tervezethez egy taxatív felsorolást csatolni a tevékenységekről.[112] Az államok számára azonban nyitva áll a lehetőség arra, hogy megjelöljék a veszélyes tevékenységeket akár multilaterális, regionális vagy bilaterális megállapodásokban.

A tervezet 3. cikke előírja a megelőzés kötelezettségét, mely szerint az államok kötelesek megtenni minden szükséges intézkedést, annak érdekében, hogy megelőzzék a határon átnyúló jelentős kár okozását, illetve minimalizálják annak bekövetkezésének kockázatát. Ez

a szabály a Stockholmi Nyilatkozat 21. elvében megjelenő *sic utere tuo ut alineum non leades* maximával összhangban került megfogalmazásra. A kommentár szerint az államok elsődleges kötelezettsége a jelentős határon áttérjedő károk megelőzése, viszont ha ez nem lehetséges, akkor a károk minimalizálására kell törekednie.[113] A tervezet a „minden szükséges intézkedés” alatt érti azokat a lépéseket, amelyek a tervezetben megjelennek. Ezek az intézkedések az elvárható gondosságon alapulnak. A tervezet itt leszögezi, és véglegesen azt az álláspontot fogadja el, mely szerint az elvárható gondosság magatartási kötelezettség: „a forrásállam magatartása az, ami meghatározza, hogy az állam megfelelt-e a cikkek szerinti kötelezettségeinek.”[114] A megelőzési tervezet cikkeiben a megelőzési kötelezettség tehát az államok jogellenes cselekményekért való felelősségének tervezete során felmerülő eredeti elgondolással ellentétben nem eredmény kötelezettségként jelenik meg. Nem kötelezi az államokat a sérelem megelőzésének garantálására, hanem arra kötelezi a forrásállamot, hogy a lehető legjobb erőfeszítéseket tegye meg, ez azonban nem jelent garanciát arra, hogy nem következik be kár.[115] Az elvárható gondosság itt azt jelenti, hogy az állam ésszerű lépéseket tesz, vagyis informálódik az előreláthatóságról, és időben megfelelő intézkedéseket tesz a kezelés érdekében, mint a szabályozás.[116] Ezeknek a kockázat mértékével arányosnak kell lenniük, ami azt jelenti, hogy azok a tevékenységek, amelyek különösen veszélyesek, nagyobb odafigyelést igényelnek, mind a szabályozás mind az érvényesítést tekintve.[117] Az elvárható gondosság sztenderdje így idővel változhat, és ami adott időben megfelelő, ésszerű eljárásnak, szabálynak minősült, a jövőben nem biztos, hogy az lesz: az államnak a technológiai és tudományos változásokkal lépést kell tartania.[118] Ezt a Riói Nyilatkozat 11. elve is elismeri, mint ahogyan a Stockholmi Nyilatkozat 23. elve is. Felmerülhet a kérdés, hogy vajon objektív-e az elvárható gondosság vagy szubjektív. A tervezet álláspontja szerint a gondosság foka az „ami egy jó kormánytól elvárható.”[119] A forrásállamnak megfelelő jogrendszerrel és közigazgatási apparátussal kell rendelkeznie a tevékenységek ellenőrzésére, azonban más egy jól fejlett gazdasággal, emberi és anyagi erőforrásokkal és magas szintű rendszerrel rendelkező államtól a gondosság mértéke, mint egy gyengébbé.[120] Mindenesetre a gondosság foka arányos a szóban forgó veszély mértékével. A tervezet leszögezi, hogy a sérelem mértékének előre láthatónak kell lennie, és az államnak tudnia kell arról, hogy az adott tevékenység károkozásának kockázata jelentős.[121] Ehhez kapcsolódik a 6. és 7. cikk, amely értelmében az állam köteles a fennhatósága vagy ellenőrzése alá tartozó területeken folytatott tevékenységek károkozási lehetőségét felbecsülni, és a tervezet rendelkezései alá tartozó tevékenységek folytatását előzetes engedélyhez kötni.[122] A cikkek tehát megkövetelik a környezeti hatásvizsgálat lefolytatását, a kockázatok összegzését, annak tartalmát viszont már nem részletezi, hanem inkább a nemzeti jogalkotásra hagyja.[123] Azonban a kérdésre a kommentár próbál némi eligazítást adni: a vizsgálatnak tartalmaznia kell a tulajdonra,

személyekre és más államok környezetére gyakorolt hatásokat. Lényeges, hogy elismerésre kerül a környezet, mint védendő mindentől független érték.[124] Az állam az engedély kiadásával átveszi a felelősséget. Ennek értelmében köteles meggyőződni arról, hogy területén folytatnak-e olyan tevékenységet, amely jelentős károkozás kockázatával járhat. Ez jelenti az engedélyezés és az ellenőrzés kötelezettségét. Annak érdekében, hogy ezek megvalósuljanak a gyakorlatban, az államnak létre kell hoznia a szükséges belső jogi szabályokat (5. cikk). Ezek elmulasztása felélesztik a felelősséget.

Az engedélyt megadó döntésnek a tevékenység határon átjutó károkozásának lehetőségének értékelésén kell alapulnia (7. cikk). Ha az értékelés azt mutatja, hogy jelentős a kár kialakulásának veszélye, akkor a forrás országnak tájékoztatnia kell az érintett országot a kockázatról (8. cikk). A Riói Nyilatkozat 19. elve is tartalmazza ezt a kötelezettséget, mely szerint az államoknak előzetesen és időben kell tájékoztatniuk a lehetséges érintett országot a tevékenység határon túljutó, környezetre ártalmas hatásairól, és megköveteli a forrás államtól, hogy jóhiszeműen konzultáljanak.^[125] Az értesítés és tájékoztatás a kockázatot viselő államnak segít abban, hogy megfelelő döntést hozhasson a meglévő információk birtokában azzal kapcsolatban, hogy vállalja-e a tevékenységgel járó veszélyt.

A 3. cikk egységet alkot a 9. és a 10. cikkel, amelyek az érintett államoknak, bármelyik kérésére konzultációs kötelezettséget ír elő (9. cikk). A 10. cikk szerint a tárgyalások eredményeként létrehozott megoldásnak az érdekek méltányos egyensúlyának figyelembevételén kell alapulnia. Ez azért van, mert amíg az egyik oldalon a veszélyes tevékenység folytatása a forrás állam érdekét szolgálja, addig a másik oldalon lévő, a kockázatot viselő állam számára a fennálló lehetséges veszély bekövetkezése nagymértékben hátrányos lehet, és így igazságtalan volna konzultáció nélkül folytatni az adott tevékenységet. Az egyensúly érdekében a cikkek a jóhiszeműségre támaszkodnak: a feleknek jóhiszeműen kell konzultálniuk és figyelembe kell venniük mindkét fél jogos érdekeit.[126] Az érdekek egyensúlya a jó szomszédság, az együttműködési kötelezettség és a károkozás tilalmának elvének teljesülését szolgálják, amit a tárgyalás (10. cikk) során az érintetteknek szem előtt kell tartaniuk.^[127] A tervezet továbbá tartalmaz még rendelkezéseket az információcserére (12. cikk), a nyilvánosság tájékoztatására (13. cikk), a hátrányos megkülönböztetés tilalmára (15. cikk), és készenléti terv készítésére (16. cikk) is.

A tervezettel kapcsolatban az államok véleménye megosztó volt. Néhány állam szerint a Bizottság megelőzési tervezete ugyan kodifikálja a megelőzés helyzetét a nemzetközi környezetvédelmi jogban, de nem teljesen, mivel a megelőzés földrajzi kiterjedése nagyobb, mint amit a cikkek előírásznak. Azt is kiemelik, hogy jelentős kérdések megoldatlanok maradtak, különösen, ami a kár küszöbértékét illeti.[128] Duvic-Paoli a tervezetet egyszerre megszorítónak és progresszívnek tartja. Álláspontja szerint a tervezet egyrészt a határon áttérjedő környezeti kárra vonatkozó korlátozott alkalmazása nem tükrözi a megelőzés teljes térbeli elérését, másrészt viszont tisztázzák az elvárható gondosság standardjait.[129] A tervezet jellemzője, hogy kulcsfontosságú, a nemzetközi szokásjogot tükröző elveket rögzít, mint a *sic utere tuo ut alienum non leades*, illetve többé kevésbé rendezzi a határon áttérjedő környezeti károk megelőzésével kapcsolatos elsődleges kötelezettségeket.[130] Nemzetközi szerződésbe foglalását akadályozza az államok álláspontjai a tervezettel kapcsolatban: az államok között konzisztens megközelítés alakult ki, hogy a tervezet maradjon a jelenlegi formájában.[131]

1. Kármegosztási tervezet ismertetése

A tervezet a Nemzetközi Jogi Bizottság a nemzetközi jog által nem tiltott cselekmények káros következményei miatti felelősség témáját hivatott teljessé tenni. A 2001-es megelőzési tervezethez hasonlóan a kármegosztási tervezet is a primer normák közé tartozik, melyet a tervezethez fűzött kommentár is hangsúlyoz.[132] Az elvek úgy közelítik meg a kérdést, mint a jogszerű gazdasági vagy más tevékenységekből származó sérelem kockázatainak megosztását azon esetekben, amikor az állam megfelelt a határon átnyúló károk megelőzésének követelményének.[133] Balesetek mindig előfordulhatnak és határon átnyúló környezeti károk okozhatnak más államok területén. A tervezet így azokra a károokra összpontosít, amelyek annak ellenére keletkeztek, hogy az állam megfelelt az elvárható gondosság követelményének.

A tervezet célja egyrészt a károsultak azonnali és megfelelő kompenzálása, másrészt a környezet védelme a határon áttérjedő károkkal szemben.[134] A cikkek általános és

reziduális jellegűek, és követi a megelőzési tervezetet: a határon áterjedő kár küszöbértéke itt is „jelentős”, valamint a cikkek hatálya is megegyezik a megelőzési tervezettel. A kármegosztási tervezet összesen 8. elvet fogalmaz meg és egy Preambulumot, ami közvetlenül összekapcsolja a tervezetet a 2001-es megelőzési tervezettel. A Preambulumban továbbá utalást találunk a Riói Nyilatkozat 13. és 16. elvének megerősítésére. A Nyilatkozat 13. elve – amely lényegében a Stockholmi Nyilatkozat 22. elvének megisméltése – kimondja, hogy az államoknak fejleszteniük kell a nemzet és a nemzetközi jogot egyaránt, a határon áterjedő károkért való felelősség és az áldozatok kártérítése érdekében. A 16. elv *inter alia* kimondja a környezeti költségek nemzetközi megosztására való törekvést, számításba véve a szennyező fizet elvét, vagyis azt, hogy a szennyezés költségét a szennyezőnek kell viselnie. A Bizottság a szennyező fizet elvét a tervezet egyik lényeges összetevőjének tartotta.[135] A kármegosztási tervezet tehát ahelyett, hogy közvetlenül az államokat tenné felelőssé, mint ahogyan az eredetileg tervben volt, a Bizottság végleges tervezete ettől végül inkább elkanyarodott: előírja az államoknak a szennyező felelőssé tételét a nemzeti jogban.[136] A tervezet tehát nem az államok felelősségére összpontosítva fogalmaz meg rendelkezéseket, helyette inkább az üzemeltetők polgári jogi felelősségére helyezi a hangsúlyt.[137] A cikkek így elsődlegesen az üzemeltetőre telepítik a felelősséget, vétkességre tekintet nélkül, de ez nem mentesíti az államokat a nemzetközi jog által meghatározott megelőzéshez fűződő kötelezettségeknek való megfelelés alól.[138] Ezek olyan kötelezettségeket, mint az előzetes engedélyezés, a határon áterjedő környezeti hatásvizsgálat elkészítése, és a hatások ellenőrzése.

A tervezet alkalmazási köre ugyanaz, mint a 2001-es megelőzési tervezeté. A tervezet 1. elve tisztázza, hogy az elvek a nemzetközi jog által nem tiltott veszélyes tevékenységek által okozott határon túlnyúló károkra vonatkozik.[139] A kommentár hozzáteszi, hogy az elvek csak azokra a határon áterjedő károkra vonatkoznak, amelyeken az állam joghatóságot vagy ellenőrzést gyakorol. Ebből azt következik, hogy az alkalmazásból kizárásra kerülnek a joghatóságon túli területeket, illetve a mindenki által szabadon használható területek.[140] A 2001-es megelőzési tervezethez hasonlóan, a Nemzetközi Jogi Bizottság itt sem ad számunkra egy listát a veszélyes tevékenységekről. Ennek oka ugyanaz, mint a 2001-es megelőzési tervezet esetén is: egyrésztől nehéz lenne egy ilyen listát összeállítani, másrésztől a folyamatos technológiai fejlődés miatt egy ilyen fajta lista hamar elavulttá válna, így annak folyamatos újragondolására lenne szükség.[141] A tervezet azonban lefed minden veszélyes és különösen veszélyes tevékenységet, amely jelentős károkozás kockázattal rendelkezik. Ezek olyan tevékenységek, amelyek nagy valószínűséggel okoznak jelentős kárt vagy kisebb valószínűséggel okoznak katasztrofális környezeti kárt. Ezek jellemzője, hogy olyan tevékenységek, amelyeket a nemzetközi jog nem tilt, jelentős

károkozás kockázatával rendelkeznek és határon áttérjedő kárt okozhatnak a fizikai következményeiken keresztül.[142]

A 2. elv a fogalmakat rendezi, itt foglal helyet többek között a környezeti kár fogalma is, melyet az a) pont rendez. A 2001-es megelőzési tervezethez képest itt egy tág „kár” definícióval találkozunk. Az elvben megfogalmazott küszöbérték a személyeknek, tulajdonban vagy a környezetben okozott „jelentős” kár, amit a tervezet tovább részletez. Ezek közé sorolja a kulturális örökségben okozott károkat; a környezetben bekövetkező, károk miatti értékvesztését; a tulajdon vagy környezet helyreállításának ésszerű költségei; beleértve a természetes erőforrásokat is; és a válaszlépések ésszerű költségeit.[143] A Bizottság kármegosztási tervezetének 2. elv a) iii) pontja a környezeti kárért *per se* irányoz elő felelősséget,[144] még hozzá a helyreállítási intézkedések vagy válasz lépésektől függetlenül. Ez magában a környezetben való kárt jeleníti meg, a személyeknek vagy tulajdonban okozott károktól függetlenül. Néhány nemzeti jog lehetővé teszi a kártérítést tisztán a környezeti károkért, azonban a korábbi felelősségi egyezmények nem mentek el ennyire messzire.[145] Ez a környezetvédelem fejlődésének *per se* nyit lehetőségeket, ezzel előremutatónak számít.[146]

A tervezetben megjelenik az azonnali és megfelelő kártérítés a határon áttérjedő környezeti károkért (3. elv a) pontjában, 4. elv 1) pontjában és a 6. elvben.). Ennek alapja a szennyező fizet elve.[147] Megköveteli, hogy az üzemeltető ne kezdhesen veszélyes tevékenységbe anélkül, hogy az abból folyó károkat ne kéne megfizetnie.[148]

A tervezet rendelkezik továbbá a szigorú felelősségről (4. elv 2.)); a notifikációról és az együttműködésről (5. elv); valamint az elvárható gondossághoz kapcsolódó kötelezettségekről (8. elv).[149] Ezek közül érdemes kiemelni a 4. elvet. A 4. elv 1. pont kimondja, hogy az államoknak meg kell tenniük minden szükséges intézkedést, hogy biztosítsák a határon áttérjedő kár áldozatai számára az azonnali és megfelelő kártérítést. Ezzel összhangban a 6. elv az ehhez fűződő jogorvoslatok elérhetőségének biztosításával kapcsolatban tartalmaz rendelkezéseket. A 4. elv 2. pontja a szigorú felelősséget fogalmazza meg. A tervezet az államok gyakorlatát tükrözi, ami a felelősséget a tulajdonosra vagy az üzemeltetőre telepíti.[150] A nemzetközi szerződésekben és a nemzeti jogban széles körben

elfogadott az üzemeltető elsődleges felelőssége.[151] A 4. elv nem kívánja meg a vétkesség bizonyítását, így a szigorú felelősség irányába mozdul el. A tervezethez fűzött kommentár érvelése szerint a veszélyes tevékenységek magukban hordozzák a jelentős károkozás kockázatát. Ezért igazságtalan volna a vétkesség bizonyításának terhét az igényérvényesítőre hárítani.[152] A tervezet az államok szigorú felelősségét nem ismeri el kivéve, ha az üzemeltető maga az állam. A kommentár megjegyzi, hogy az állam is lehet üzemeltető, mely esetben szigorú felelősséggel tartozhat.[153]

A tervezet tehát a felelősséget elsődlegesen az üzemeltetőre telepíti azzal, hogy alternatívát is megenged. Az üzemeltető az, aki elsődlegesen felelős, és nem az állam, azonban, ha helyénvaló, a felelősség más személyre vagy szervezetre is hárulhat. A gyakorlatban ez azt jelenti, hogy egynél több üzemeltetős is lehet felelős, mely esetben a felelősség egyetemlegessége is felmerülhet.[154] Az állam felelőssége a tervezetben a nem állami tevékenységekkel kapcsolatban korlátozott: a 4. elv szerint, ha az üzemeltető felelősségének mértéke nem elegendő, a forrásállamnak biztosítania kell további finanszírozási források elérhetőségét.[155]

1. Záró gondolatok

Az állam jogszerű tevékenységek káros következményei miatti felelősségének komoly megfontolásainak hiánya visszavezethető a megelőzés tervezetre: az elvárható gondos magatartás elmulasztása a megelőzés kötelezettségének teljesítése során a felelősséget elmozdítja az állam nemzetközileg jogellenes cselekményeiért való felelősség irányába. Kiss és Shelton azonban megjegyzi, hogy a Nemzetközi Jogi Bizottság ezzel tulajdonképpen elutasítja az államok jogszerű tevékenységek káros következményei miatti felelősségét, annak ellenére, hogy azt több nemzetközi szerződés elfogadja[156] a rendkívül veszélyes tevékenységekkel kapcsolatban.[157] Nézetük szerint a Nemzetközi Jogi Bizottság egyértelműen arra az álláspontra helyezkedett, hogy az államok szigorú felelőssége nem élvez támogatottságot.[158] Mivel az államok óvakodnak a saját felelősségüket a szigorú felelősség irányába kiterjeszteni, így a Bizottságnak nem igen maradt más választása, mint a polgári jogi felelősség felé elmozdulni.[159] Ezt tovább erősíti az a trend, miszerint a nemzetközi egyezményekben az üzemeltetők polgári jogi felelőssége kerül rendszerint

megfogalmazásra.[160] Birnie és Boyle szerint azonban a tervezet több elemére is jellemző a progresszív fejlődés,[161] és sikeresen tükrözi a civil-felelősségi szerződések fejlődését, kompromisszumok és változtatások nélkül.[162]

[1] Sucharitkul Sompong: The Role of the International Law Commission in the Decade of International Law, *Leiden Journal of International Law*, Special Issue 13., (1990) 34.

[2] Ld. A Nemzetközi Jogi Bizottság jelenlegi munkájának listája: International Law Commission, Current status of the work of the Commission and forthcoming deadlines <https://legal.un.org/ilc/status.shtml>

[3] Sucharitkul: The Role of the International Law Commission in the Decade of International Law, 35.

[4] ENSZ A/RES/174(II)

[5] ENSZ Alapokmányának 13. cikkének 1. (a) pontja inspirálta. A cikk szerint „A Közgyűlés tanulmányozást kezdeményez és ajánlásokat tesz abból a célból, hogy a) a nemzetközi együttműködést politikai téren előmozdítsa, valamint a nemzetközi jog fokozatos fejlődését és kodifikálását támogassa

[6] Nagy Károly: *Az állam felelőssége a nemzetközi jog megsértése miatt*, Budapest, Akadémia Kiadó, 1991, 11.

[7] Yearbook of international law commission 1969 Vol. II, 233. 83.§

[8] Boyle, Alan: State responsibility and international liability for injurious consequences not prohibited by international law, a necessary distinction? *The International and Comparative Law Quarterly*, Vol. 39 No 1., 1990, 2.

[9] Yearbook of the International Law Commission 1970, Volume II 178.

[10] Yearbook of the International Law Commission 1980, Volume II Part 2, 26-27.

[11] Bruhács János: Az államok nemzetközi felelősségéről szóló végleges tervezet, 119. http://acta.bibl.u-szeged.hu/7106/1/juridpol_061_117-132.pdf (Letöltés: 2021. 04. 10.)

[12] Yearbook of the International Law Commission 1980, Volume II Part 2, 26-27.

- [13] Bruhács: Az államok nemzetközi felelősségéről szóló végleges tervezet 119.
- [14] Birnie, Patricia –Boyle, Alan – Redgwell, Catherine: International Law and the Environment, Edition, Oxford University Press, 2009, 141.
- [15] General Assembly Resolution 3071 (XXVIII) of 30 November 1973., 3 (c)
- [16] Yearbook of the International Law Commission 1974, Volume II Part 1, 305.
- [17] Yearbook of the International Law Commission 1980, Volume II Part 2, 158.
- [18] Uo. 158.
- [19] Yearbook of the International Law Commission 2001, Volume II Part 2, 144.
- [20] A felelősség kodifikációja során megkülönböztetésre kerültek a primer és szekunder normák. Primer normák határozzák meg az államok jogait és kötelezettségeit, míg a szekunder normák az elsődleges rendelkezések megsértéséből származó nemzetközi jogviszonyokat hivatottak rendezni.
- [21] Preliminary Report Quentin Baxter 262.
- [22] Uo. 253.
- [23] Uo. 265.
- [24] Pl. Trail Smelter, Korfu-szoros, Lac-Lanoux ügy
- [25] Uo. 263.
- [26] Yearbook of the International Law Commission 1982 Volume II Part 1, 62.
- [27] Yearbook of the International Law Commission 1983 Volume II Part 1, 220.
- [28] Uo. 212.
- [29] Boyle, Alan: State responsibility and international liability fo injurius consequences not phorbited by international law, a necessary distinction? 5.

[30] Uo. 5.

[31] Third report on international liability for injurious consequences arising out of acts not prohibited by international law, by Mr. Julio Barboza, Special Rapporteur A/CN.4/405 and Corr.1& 2 55-56.

[32] Fifth report on international liability for injurious consequences arising out of acts not prohibited by international law, by Mr. Julio Barboza, Special Rapporteur, A/CN.4/423 and Corr.1 & 2 6-8. cikk, 135.

[33] Yearbook of the International Law Commission 1989 Volume II Part 2, 84-87.

[34] Yearbook of the International Law Commission, 1988 Volume II Part 2, 9, 1. cikk

[35] Fourth report on international liability for injurious consequences arising out of acts not prohibited by International Law, by Mr. Julio Barboza, Special Rapporteur, A/CN.4/413 and Corr.1 & 2 258.

[36] Yearbook of the International Law Commission 1989 Volume II Part 2, 85.

[37] Julibo Barboza, Second report on international liability fo injurious consequences arising out of acts not phorbited by international law, A/CN.4/402 and Corr.1, Corr.2, 152.

[38] Yearbook of the International Law Commission 1989 Volume II Part 2, 85.

[39] Uo. 85.

[40] Yearbook of the International Law Commission 1988 Volume II Part 2, 9.

[41] Julio Barboza, Fourth Report on international liability fo injurious consequences arising out of acts not phorbited by international law, A/CN.4/413 and Corr.1, 252.

[42] Yearbook of the International Law Commission 1989 Volume II Part 2, 86.

[43] Julio Barboza, Fith Report on international liability fo injurious consequences arising out of acts not phorbited by international law, A/CN.4/423 and Corr.1 and 2, 138.

[44] Uo. 141.

[45] Uo. 141.

[46] Uo. 141.

[47] Julio Barboza, Seventh Report on international liability for injurious consequences arising out of acts not prohibited by international law, A/CN.4/437 and Corr.1, 78.

[48] Uo. 78.

[49] Uo. 78.

[50] Uo. 78.

[51] Uo, 87.

[52] Julio Barboza, Eighth report on international liability for injurious consequences arising out of acts not prohibited by international law, 62.

[53] Julio Barboza, Seventh Report on international liability for injurious consequences arising out of acts not prohibited by international law, A/CN.4/437 and Corr.1, 78.

[54] pl. Convention on Environmental Impact Assessment in a Transboundary Context

[55] Julio Barboza, Seventh Report on international liability for injurious consequences arising out of acts not prohibited by international law, A/CN.4/437 and Corr.1, 78.

[56] Julio Barboza, Seventh Report on international liability for injurious consequences arising out of acts not prohibited by international law, A/CN.4/437 and Corr.1, 83.

[57] Yearbook of the International Law Commission 1982, Volume II Part 1, 60.

[58] Julio Barboza, Seventh Report on international liability for injurious consequences arising out of acts not prohibited by international law, A/CN.4/437 and Corr.1, 85.

[59] Yearbook of the International Law Commission 1990, Volume II Part 1, 94-95.

[60] Julio Barboza, Seventh Report on international liability for injurious consequences arising out of acts not prohibited by international law, A/CN.4/437 and Corr.1, 85.

[61] Lac Lanoux, Trail Smelter, Corfu Channel case

[62] Yearbook of the International Law Commission 1991, Volume II Part 1, 85.

[63] Yearbook of the International Law Commission 1991, Volume II Part 1, 85.

[64] Julio Barboza, Tenth Report on international liability for injurious consequences arising out of acts not prohibited by international law, A/CN.4/459, 132.

[65] Yearbook of the International Law Commission 1996, Volume II Part 2, 101.

[66] Second report, Pemmaraju Sreenivasa Rao, international liability for injurious consequences arising out of acts not prohibited by international law (Prevention of Transboundary Damage from Hazardous Activities) A/CN.4/501, 123.

[67] Yearbook of the International Law Commission 1997, Volume II Part 1, 3.

[68] Yearbook of the International Law Commission 1997, Volume II Part 2, 59.

[69] Uo. 59.

[70] Uo. 59.

[71] First report, Pemmaraju Sreenivasa Rao, international liability for injurious consequences arising out of acts not prohibited by international law (Prevention of Transboundary Damage from Hazardous Activities) A/CN.4/487 and Add.1, 183.

[72] Yearbook of the International Law Commission 1997, Volume II Part 2, 59.

[73] Uo. 59.

[74] Yearbook of the International Law Commission 2001, Volume II Part 2, 32.

[75] Second report on international liability for injurious consequences arising out of acts not prohibited by international law, by Mr. Robert Q. Quentin-Baxter, Special Rapporteur, A/CN.4/346 and Add.1 & 2, 113., 77. lábjegyzet

[76] Yearbook of the International Law Commission 1996, Volume II Part 2, 110-111., 4. cikkhez fűzött kommentár

[77] First report, Pemmaraju Sreenivasa Rao, international liability fo injurious consequences arising out of acts not phorbited by international law (Prevention of Transboundary Damage from Hazardous Activities) A/CN.4/487 and Add.1, 199.

[78] Uo. 218.

[79] Uo. 218.

[80] Second report, Pemmaraju Sreenivasa Rao, international liability fo injurious consequences arising out of acts not phorbited by international law (Prevention of Transboundary Damage from Hazardous Activities) A/CN.4/501, 119.

[81] Uo. 119.

[82] Uo. 125.

[83] Uo. 125.

[84] Third report, Pemmaraju Sreenivasa Rao, international liability fo injurious consequences arising out of acts not phorbited by international law (Prevention of Transboundary Damage from Hazardous Activities) A/CN.4/510, 119.

[85] Yearbook of the International Law Commission 2001, Volume II Part 2 145.

[86] Yearbook of the International Law Commission 2002, Volume II Part 2, 90.

[87] Uo. 91.

[88] Uo. 91.

[89] First report Pemmaraju Sreenivasa Rao, international liability fo injurious consequences arising out of acts not phorbited by international law (Prevention of Transboundary Damage from Hazardous Activities A/CN.4/531, 83.

[90] First report Pemmaraju Sreenivasa Rao, international liability fo injurious consequences arising out of acts not phorbited by international law (Prevention of Transboundary Damage from Hazardous Activities A/CN.4/531, 102.

[91] Yearbook of the International Law Commission 2004, Volume II Part 2, 65.

[92] Uo., 57-60.

[93] Yearbook of the International Law Commission 2004 2001, Volume II Part 2, 145.

[94] Resolution adopted by the General Assembly, A/RES/56/82, 18 January 2002, 1-2.§

[95] Oral, Nilüfer: The International Law Commission and the Progressive Development and Codification of Principles of International Environmental law, *FIU Law Review*, Vol. 13:1075, 1088.

[96] Barstow Magraw, Daniel: Transboundary Harm: The International Law Commission's Study of „International Liability”, *The American Journal of International Law*, Vol. 80, No. 2, 1986, 305-307.

[97] ILC, Rep. to the General Assembly on the Work of Its Fifty-third Session, U.N.

Doc. A/CN.4/SER.A/2001/Add.1 (Part 2), 148.

[98] ILC, Rep. to the General Assembly on the Work of Its Fifty-third Session, U.N.

Doc. A/CN.4/SER.A/2001/Add.1 (Part 2), 148.

[99] Draft articles on Prevention of Transboundary Harm from Hazardous Activities, with commentaries 2001 1. cikk és 2. cikk (b) és (c) pontja

[100] ILC Rep. to the General Assembly on the Work of Its Fifty-third Session, U.N.

Doc. A/CN.4/SER.A/2001/Add.1 (Part 2), 146.

[101] Draft articles on Prevention of Transboundary Harm from Hazardous Activities, with commentaries 2001 2. cikkhez fűzött (7) kommentár

[102] Oral: The International Law Commission and the Progressive Development and Codification of Principles of International Environmental law 1089.

[103] Birnie - Boyle - Redgwell: *International Law and the Environment* 142.

[104] Draft articles on Prevention of Transboundary Harm from Hazardous Activities, with commentaries 2001 2. cikkhez fűzött (4) kommentár

[105] Birnie - Boyle - Redgwell: *International Law and the Environment* 142.

[106] Draft articles on Prevention of Transboundary Harm from Hazardous Activities, with commentaries 2001 Preambulum

[107] ILC Rep. to the General Assembly on the Work of Its Fifty-third Session, U.N.

Doc. A/CN.4/SER.A/2001/Add.1 (Part 2), 146

[108] Birnie - Boyle - Redgwell: *International Law and the Environment* 142.

[109] Draft articles on Prevention of Transboundary Harm from Hazardous Activities, with commentaries 2001 1. cikkhez fűzött (17)

[110] Uo. 2. cikk (c) pontja

[111] Uo. 150.

[112] Draft principles on the allocation of loss in the case of transboundary harm arising out of hazardous activities, with commentaries 2006, 61.

[113] Draft articles on Prevention of Transboundary Harm from Hazardous Activities, with commentaries 2001 2. cikkhez fűzött (3)

[114] Uo. 3. cikkhez fűzött (7)

[115] Uo. 3. cikkhez fűzött (7)

[116] Uo. 3. cikkhez fűzött (10)

[117] Uo. 3. cikkhez fűzött (11)

[118] Uo. 3. cikkhez fűzött (11)

[119] Uo. 3. cikkhez fűzött (17)

[120] Uo. 3. cikkhez fűzött (17)

[121] Uo. 3. cikkhez fűzött (18)

- [122] Nagy Károly: *Nemzetközi Jog*, Püski Kiadó, Budapest, 1999, 569.
- [123] Draft articles on Prevention of Transboundary Harm from Hazardous Activities, with commentaries 7. cikk
- [124] Uo. 8. cikk
- [125] 1992 Riói Nyilatkozat a környezetről és fejlődésről, 19. elv
- [126] Draft articles on Prevention of Transboundary Harm from Hazardous Activities, with commentaries 8. cikk
- [127] Barboza, Julio: *The Environment, Risk and Liability in International Law*, Leiden: Brill, 2011, 17.
- [128] Sixth Committee 'Summary Record 2010, Németország 9.§ és Malajzia 12.§
- [129] Duvic-Paoli, Leslie-Anne: *The Prevention Principle in international Environmental Law*, Cambridge University Press, 2018, 104.
- [130] Oral: The international Law Commission and the Progressive Development and Codification of Principles of International Environmental law, 1090., és Handl, Gunther: International Accountability for Transboundary Environmental Harm Revisited: What Role of State Liability, *Environmental Policy and Law*, 37. 2, 2007, 117.
- [131] Duvic-Paoli: *The Prevention Principle in international Environmental Law*, 104.
- [132] Draft principles on the allocation of loss in the case of transboundary harm arising out of hazardous activities, with commentaries 2006, 62. (6)
- [133] Kiss, Alexandre Charles - Shelton, Dinah: *A Guide to International Environmental Law*, Brill, 2007, 27.
- [134] Draft principles on the allocation of loss in the case of transboundary harm arising out of hazardous activities, with commentaries 2006, Preambulum
- [135] Uo., 61. (2)
- [136] Birnie - Boyle - Redgwell: *International Law and the Environment* 319.

[137] Oral: The international Law Commission and the Progressive Development and Codification of Principles of International Environmental law, 1090.,

[138] Draft principles on the allocation of loss in the case of transboundary harm arising out of hazardous activities, with commentaries 2006, 60., (10.)

[139] Uo. 1. elv

[140] Oral: The international Law Commission and the Progressive Development and Codification of Principles of International Environmental law, 1091

[141] Draft principles on the allocation of loss in the case of transboundary harm arising out of hazardous activities, with commentaries 2006, 62. (3)

[142] Uo., 2. elvhez fűzött (4)

[143] Uo., 2. elvhez fűzött (3)

[144] Uo., 67., (11)

[145] Bowman, Michael -Boyle, Alan: *Environmental Damage in International and Comparative Law: Problems of Definition and Valuation* 1st Edition, Oxford University Press, 2002, 213-322.

[146] Draft principles on the allocation of loss in the case of transboundary harm arising out of hazardous activities, with commentaries 2006, 67., (11)

[147] Uo. 74., (11)

[148] Uo. 76., (17)

[149] Oral: The international Law Commission and the Progressive Development and Codification of Principles of International Environmental law 1090.

[150] Kiss, Alexandre Charles - Shelton, Dinah: *A Guide to International Environmental Law*, 28.

[151] Draft principles on the allocation of loss in the case of transboundary harm arising out of hazardous activities, with commentaries 78. 11) pl. 4. cikk Basel Protocol on Liability and

Compensation for Damage Resulting from transboundary Movements of Hazardous Wastes and their Disposal, 8. cikk Convention on Civil Liability for Damage resulting from Activities Dangerous to the Environment

[152] Draft principles on the allocation of loss in the case of transboundary harm arising out of hazardous activities, with commentaries 2006 78. 13)

[153] Uo. 72. 33)

[154] Birnie - Boyle - Redgwell: *International Law and the Environment*, 321.

[155] Draft principles on the allocation of loss in the case of transboundary harm arising out of hazardous activities, with commentaries 2006, 4. elv (5)

[156] pl. Convention on International Liability for Damage Caused by Space Objects (Mar. 29, 1972), 2. cikk

[157] Kiss, Alexandre Charles - Shelton, Dinah: *A Guide to International Environmental Law*, 28.

[158] Kiss, Alexandre Charles - Shelton, Dinah: *A Guide to International Environmental Law*, 28.

[159] Birnie - Boyle - Redgwell: *International Law and the Environment* 321.

[160] Beyerlin, Ulrich - Marauhn, Thilo: *International Environmental Law*, Bloomsbury Publishing, 2011, 315.

[161] Birnie - Boyle - Redgwell: *International Law and the Environment*, 320.

[162] Birnie - Boyle - Redgwell: *International Law and the Environment* 321.